

XIV–XVI ASRLARDA G‘ARBIY YEVRONA HARBIY SAN‘AT
TAKTIKASINING RIVOJLANISHI

DEVELOPMENT OF MILITARY ART TACTICS IN WESTERN
EUROPE IN THE 14TH–16TH CENTURIES.

РАЗВИТИЕ ТАКТИКИ ВОЕННОГО ИСКУССТВА В ЗАПАДНОЙ
ЕВРОПЕ В XIV–XVI ВЕКАХ.

G‘aniyev Ulug‘bek Mahammadsalmon o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIV–XVI asrlarda G‘arbiy Yevropada harbiy san‘at va taktikaning rivojlanish jarayonlari o‘rganiladi. Feodal tizimning zaiflashuvi, yollanma qo‘shinlarning paydo bo‘lishi va o‘qotar qurollarning ommalashuvi jang maydonidagi asosiy o‘zgarishlarni belgiladi. Shveysariya pikenerlari, longbow va artilleriyaning paydo bo‘lishi, shuningdek, qal‘a arxitekturasi yangi shakllari tahlil qilinadi. Ushbu davrda professional qo‘mondonlikning rivojlanishi va strategik rejalashtirishning ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan.

Abstract: This article examines the development of military art and tactics in Western Europe during the 14th–16th centuries. The weakening of the feudal system, the emergence of mercenary troops, and the proliferation of firearms marked key changes on the battlefield. The analysis focuses on the role of Swiss pikemen, longbows, artillery, and the evolution of fortification architecture. The paper highlights the significance of professional command and strategic planning during this period.

Аннотация: В статье изучается развитие военного искусства и тактики в Западной Европе в XIV–XVI веках. Ослабление феодальной системы, появление наёмных войск и распространение огнестрельного оружия стали ключевыми изменениями на поле боя. Анализируется роль швейцарских пикинёров, длинных луков, артиллерии и развитие фортификационной архитектуры. Особое внимание уделено развитию профессионального командования и стратегического планирования в этот период.

Kalit so‘zlar: G‘arbiy Yevropa, harbiy taktika, Shveysariya pikenerlari, o‘qotar qurollar, longbow, artilleriya, qal‘a arxitekturasi.

Keywords: Western Europe, military tactics, Swiss pikemen, firearms, longbow, artillery, fortification architecture.

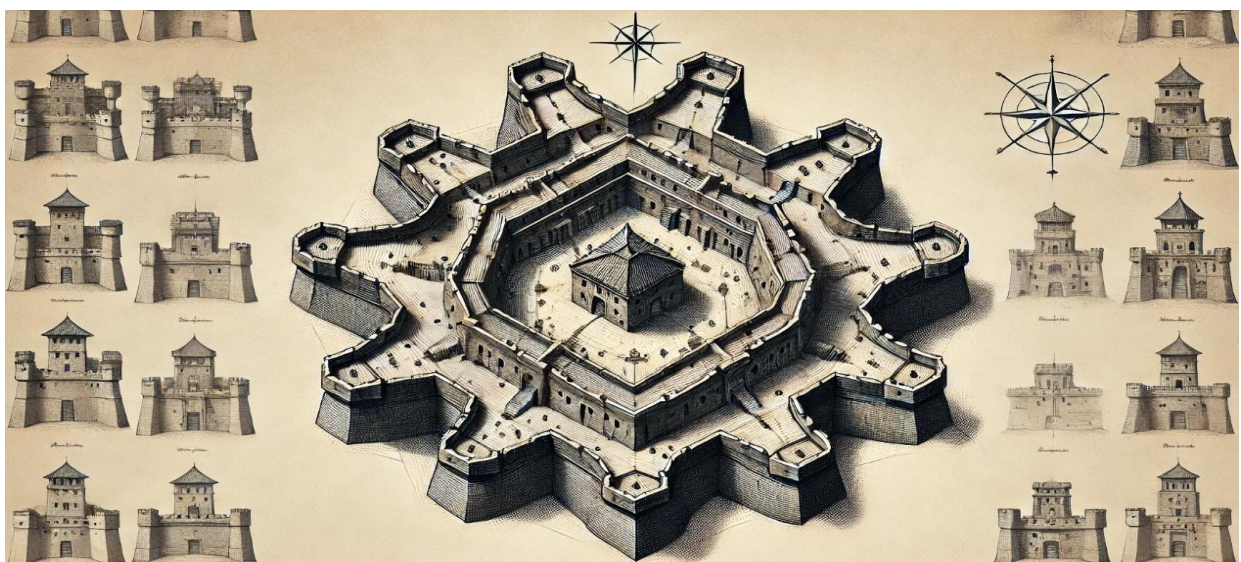
Ключевые слова: Западная Европа, военная тактика, швейцарские пикинёры, огнестрельное оружие, длинный лук, артиллерия, фортификационная архитектура.

XIV–XVI asrlarda G‘arbiy Yevropa harbiy san‘ati va taktikasining rivojlanish yo‘li feodal tuzumning zaiflashuvi, yollanma qo‘shinlarning ko‘payishi, shuningdek, qurol-yarog‘ texnologiyasidagi inqilob bilan chambarchas bog‘liq. Ammo bu davr urushlar ko‘pincha iqtisodiy resurslar ustidan nazorat uchun olib borilgan. Ushbu maqsad G‘arbiy Yevropada belvosita harbiy san‘ati va taktikasining rivojlanishida kata turtki bo‘ldi va iqtisodiy hukumronlik negizida ushbu davrda harbiy taktika va strategiyada quydagi bir qancha muhim o‘zgarishlar yuz berdi, jumladan:

Yangi jangovar tuzilmalar - kvadrat va falanga tizimlari tuzilmalar otlig

qo‘shinlarga qarshi himoya uchun samarali bo‘lsa, ritsarlik va piyoda qo‘shinlar tizimlari birgalikda yaxshi qurol-yarog‘ bilan ta‘minlangan holda katta muvaffaqiyatga erishgan. Feodal tuzumda asosiy kuch ritsarlar edi. Biroq, bu davrda piyodalar (masalan, ingliz longboumenlari yoki Shveysariya pikenerlari) jang maydonida muhim ahamiyat kasb etgan. Qo‘shinlarning tarkibi feodal lashkarlardan yollanma qo‘shinlarga o‘tish natijasida professional askarlarning sonini oshirgan. Yollanma askarlar qo‘llagan zamonaviy taktikalar jang maydonida muvaffaqiyat keltirgan. Masalan, italyan shahar-davlatlarida (Florensiya, Venetsiya) yollanma askarlar keng qo‘llanilgan.

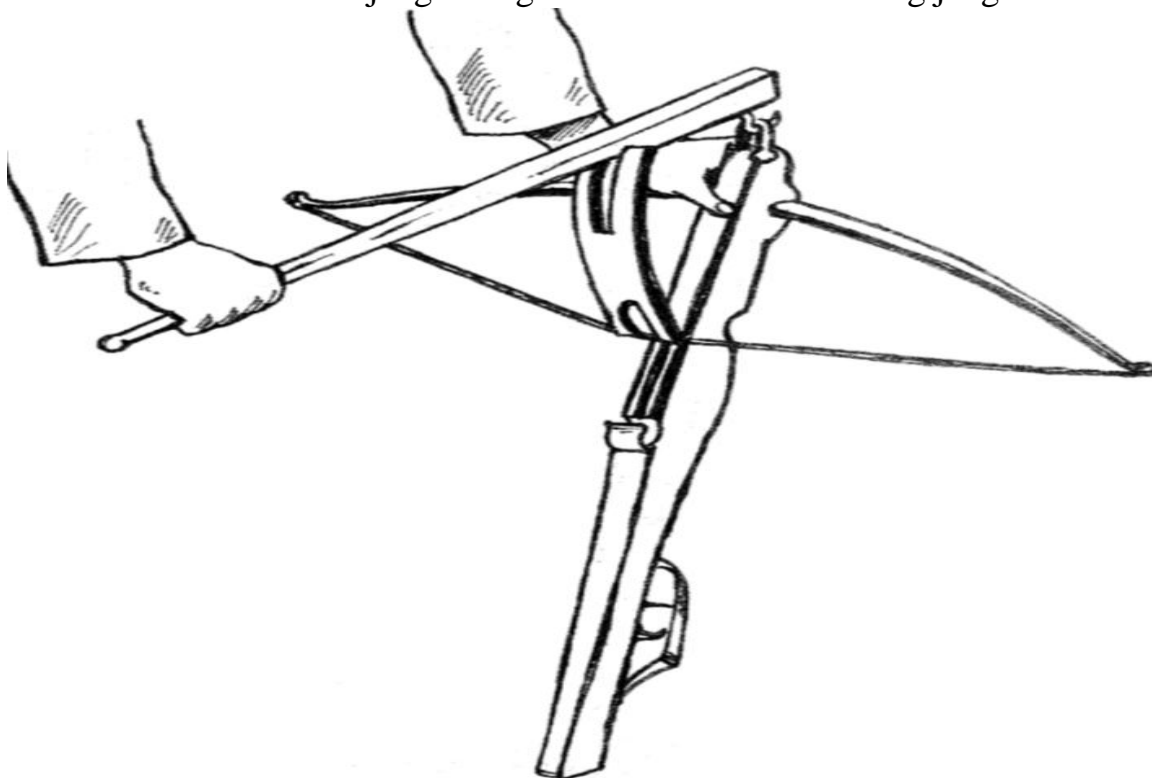
Ushbu davrda tuzilmalar bilan bir qatorda yangi o‘qotar qurollarning paydo bo‘lidi va rivojlandi. Longbou va arbalet qurollari uzoq masofadan dushmanni yo‘q qilish imkonini berdi. Angliya-Fransiya o‘rtasidagi yuz yillik urushda (1337–1453) ingliz longboumenlarining roli bu qurollarning samaradorligini isbotladi. Portlash qurollari XV asr oxirlariga kelib rivojlana boshladi. Bu qal’alarni himoya qilish tizimlariga ta’sir qildi va hujum taktikalarini o‘zgartirdi. Qal’alar ko‘rinishi qurollarning rivojlanishiga moslashtirildi. XV–XVI asrlarda "yulduz shaklidagi qal’alar" va past profilli, qalin devorli qal’alar keng tarqaldi. Bular to‘plarga qarshi kuchli himoya taktikasi edi. Qal’alarga hujum qilishda esa tunnellar qazish va portlatish taktikasi keng qo‘llanila boshlandi. Jang paytida mohir qo‘mondonlarning roli oshdi. Janglar rejalashtirilgan taktikalarga asoslangan holda olib borildi. Masalan, Burgundiyalik Karl (Karl the Bold) va Shveysariya pikenerlari strategik jihatdan yaxshi tashkil etilgan qo‘shinlar yetakchilari sifatida tanilgan. XVI-asrga kelib dengiz floti taktikasi rivojlana boshladi. Karavella va galleon kabi yirik kemalarning paydo bo‘lishi dengiz janglarida yangi texnologiyalar va strategiyalarni joriy etdi. Bu ayniqsa, ispanlar va portugal kemalarida sezildi. Ispaniya va Portugaliyaning kuchli flotlari dunyo okeanlarida hukmronlik qilish uchun yangi taktikalardan foydalandi va savdo yo‘llarini himoya qilish hamda mustamlakalarni egallashda muhim vosita bo‘ldi. Bu o‘zgarishlar Yevropaning harbiy san’atida barqaror inqilobni boshlab berdi.

1-rasm. XVI asrga oid yulduz shaklidagi qal’a diagrammasi (bastion tizimi).

2-rasm. Azinkur jangida ingliz uzun kamonchilarining jang sahnasi.

3-rasm.Arbalet o'q otar quroli tasviri

XIV - XVI asrlar G'arbiy Yevropaning harbiy san'ati va taktikasidagi o'zgarishlar tarixiy ahamiyatga ega bo'lib, bu davrda yuzaga kelgan harbiy innovatsiyalar keyingi asrlarda butun dunyoda harbiy strategiya va urushlar rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Yevropada yuzaga kelgan yangi jangovar texnologiyalar, boshqaruv tizimlari, jangovar birliklar va taktikalar, shuningdek, o'sha davrda yuzaga kelgan urushlar hamda ularning natijalari, bugungi kunning harbiy san'atiga ta'sir etdi. XIV asrda G'arbiy Yevropada harbiy san'at va taktikaning yangi bosqichga o'tish davri bo'ldi.

O'sha davrda Yevropa mamlakatlari o'rtasidagi urushlar, xususan, Yuz Yillik Urush (1337–1453), yangi jangovar usullarni va texnologiyalarni sinovdan o'tkazdi. Angliya va Fransiya o'rtasidagi urushda otliq qo'shinlar va piyodalarning birgalikda jang olib borishi o'zgaruvchan strategiyalarga talabni orttirdi. XIV asrning boshlarida otliq jangchilar muhim jangovar birlik bo'lib, janglarda dominant ro'l o'ynashdi. Ammo otliqlar faqat jangda harakatlanish va hujum qilish bilan kifoyalanmay, ayni paytda jang maydonida boshqaruvni kuchaytirish, yirik hujumlarni amalga oshirish uchun asosiy quvvatni tashkil etdi. Piyodalar va yangi qurollar XIV asrda janglarda samarali qo'llanildi. Arbaletlarning tezkorligi va kuchliligi ular uchun jangovar afzallik berdi. Bunda, otliq qo'shinlar va piyodalarning o'zaro aloqasi va koordinatsiyasi o'zgardi. Yuz Yillik Urushda yangi jangovar taktika masofadan zarba berish (arbaletlar, o'qotarlar) usullari muvaffaqiyatli sinovdan o'tdi. Fransuzlarning og'ir otliqlari Angliya piyodalari va arbaletchilari tomonidan yengildi. XV asrda harbiy san'atda portlovchi moddalar va to'pponlar ning rivoji muhim o'zgarishlarga olib keldi. Ular nafaqat qurol sifatida, balki jangovar strategiyaning asosiy qismlaridan biriga aylandi. XV asrning boshlarida, G'arbiy Yevropada portlovchi moddalarning ishlatilishi kengayib, to'pponlar va o'qotar qurollar jang maydonida asosiy o'rinni egallay boshladi. Bu otliq va piyodalar jangovar birliklarining o'zaro muvofiqligini o'zgartirdi va janglarda yangi taktikalar ishlab chiqishga olib keldi. O'rta asrlarning oxirida bombardalar va og'ir to'pponlar jang maydonida muvaffaqiyatli qo'llanildi. Bu yirik qurollar dastlab qal'alarni yuritishda ishlatilgan bo'lsa, keyinchalik ochiq maydonlarda qo'llanildi. To'pponlarning joriy etilishi jangovar strategiyaning asosan masofali zarbalarga asoslanishiga imkon berdi. Yangi tipdagi jangovar qalpoq va zirhlar shuningdek, to'pponlardan himoya qilish uchun mo'ljallangan maxsus zirhlar ishlab chiqildi. Bu davrda qurol-aslahaning sifati va samaradorligi oshdi. XVI asrda harbiy san'at va strategiya sezilarli darajada rivojlanib, yangi jangovar birliklar va boshqaruv tizimlari tashkil etildi. Yangi qurollar va taktikalar jang maydonini butunlay o'zgartirdi, profesional armiya tuzilmalari shakllana boshladi. Yangi boshqaruv tizimlari jangda qatnashayotgan birliklarning samarali va muvofiqligini ta'minladi. Jangovar rahbarlar o'z qo'shinlarini strategik nuqtalarda joylashtirishni va jangni boshqarishni o'rgandilar. Bu davrda janglar tezkor va samarali bo'lib, hujumlarni keskinlashtirish va mudofaa choralari kuchaytirish zaruriyati yuzaga keldi. Harbiy rahbarlar masofali zarba berish va piyoda hamda otliq jangchilarni samarali muvofiqlashtirish bo'yicha yangi strategiyalarni ishlab chiqdilar. Yangi jangovar birliklarda zirhli piyodalar, og'ir otliq jangchilar va pikadorlar harbiy harakatlarda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu jangchilar artilleriya bilan birgalikda jangda qulay pozitsiyalarni egallashda yordam berdi.

Yuz Yillik Urush 1337–1453 yillarda Angliya va Fransiya o'rtasida sodir bo'lib, harbiy san'at va strategiyaning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu urush davomida qo'llanilgan jangovar texnologiyalar va taktikalar yangi strategik yondashuvlarning paydo bo'lishiga turtki berdi. Angliyaning yengil, ammo yaxshi tashkil etilgan piyodalar va artilleriyaga asoslangan jangovar taktikasi Fransuz armiyasini yengdi. Angliyada arbaletchilar va og'ir otliq jangchilar yuqori samaradorlikni ko'rsatdi. Fransiya yangi harbiy boshqaruv va jangovar tuzilmalarga o'tkazdi. Fransuzlar pikadorlar va otliqlarning yirik birlashmasini yaratdilar. Bu yangi

tizim jangda aniq g'alabalarga erishishga imkon berdi.

XV - XVI asrlarda harbiy birliklar va jangovar tashkilotlar jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Yangi turdagi jangchilar va qo'shinlar tashkil etildi, bu esa urushlarning yangi strategiyalarini shakllantirdi. XV asrda pikadorlar (uzun nayzalar bilan jihozlangan piyodalar) va yengil otliq jangchilar samarali qo'llanildi. Bu birliklar o'zining moslashuvchanligi va tezkorligi bilan jang maydonida muhim rol o'ynadi. O'qotarlar, arbaletchilar, piyodalar va otliq qo'shinlarning yangi birliklari o'zaro hamkorlikda jangovar tuzilmalarni yaxshiladi. Bu davrda G'arbiy Yevropa harbiy san'at taktikasining rivojlanishida asosiy omil mashhur sarkardalar katta hissa qo'shgan. Ularning har biri o'ziga xos strategiya va taktikalar bilan jang maydonini o'zgartirgan. Katolik cherkovining Rim papasi bo'lgan Julius II o'z armiyasi uchun Shveytsariya yollanma qo'shinlarini jalb qildi. Shveytsariya piyodalari birlashgan va tartibli falanga usulidan foydalangan. Bu tartibni saqlash orqali dushman hujumlariga qarshi kuchli himoya va hujumni amalga oshirish imkonini berdi. Ular ko'pincha pikener (nayzador)lardan foydalanib, yevropalik armiyalarning jang taktikasini o'zgartirishga sabab bo'ldi. Gustav Adolf 16-asrning oxirida va 17-asr boshlarida Yevropa harbiy san'atini inqilob qilgan shved sarkardasi bo'lib, u yangi jangovar uslublarni joriy qildi. Qattiq tartib-qoidalarga asoslangan piyoda qo'shinlar hamda piyodalar va artilleriya o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytirgan. Kichik va tezkor bo'linmalarni joylashtirish orqali esa dushmanni mag'lub etgan. Gustav Adolf kichik artilleriya qurollarini ishlab chiqqan va ulardan samarali foydalangan va bu taktikalar zamonaviy harbiy strategiyalarning asosini yaratgan. Burgund gersogi Sharl Burgundskiy o'z armiyasi bilan Yevropa davlatlariga qarshi janglarda ishtirok etgan. U piyoda askarlar, artilleriya va otliq askarlar o'rtasidagi muvozanatni saqlab, jangovar tartibni takomillashtirgan. Sharlning mag'lubiyatlari Burgund armiyasining qulashiga olib kelgan bo'lsa-da, uning tajribalari keyinchalik fransuz armiyasida qo'llanilgan. Angliya qiroli Genrix VIII o'zining harbiy islohotlari bilan mashhur bo'lib, ingliz armiyasining rivojlanishiga hissa qo'shgan. U uzun kamonchilarni qo'llab-quvvatladi, bu esa Angliya qo'shinlariga ko'plab janglarda ustunlik berdi. Genrix qal'a qurilishi va dengiz flotiga ham katta e'tibor qaratdi natijada esa bu islohotlar Angliyaning mudofaa va hujum imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirdi. Maksimilian I — Rimliklar imperatori, Yevropa harbiy taktikasida o'zgarishlarga sababchi bo'lgan. Maksimilian halqa shaklidagi himoya tartibiga asoslangan landsknechtlar (yollanma askarlar)ni shakllantirgan. Yangi qurollar va zirhlardan foydalanish orqali jang usullarini takomillashtirgan. Yollanma askarlar tizimi va landsknechtlar boshqa davlatlar armiyalariga namuna bo'lgan. Bu sarkardalarning jangovar uslublari va innovatsion taktikalari G'arbiy Yevropada harbiy san'atning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ular zamonaviy harbiy texnologiyalar va strategiyalar uchun mustahkam poydevor yaratgan.

Xulosa:

XIV–XVI-asrlar G'arbiy Yevropada harbiy san'atning rivojlanishi uchun o'tish davri hisoblanadi. Ushbu davrda feodal ritsarlardan muntazam yollanma qo'shinlarga, so'ngra milliy armiyalarga o'tildi. O'qotar qurollarning rivoji, artilleriyaning jang maydonida keng qo'llanilishi va qal'a arxitekturasi jang taktikalarini tubdan o'zgartirdi. Professional qo'mondonlik va strategik rejalashtirishning ahamiyati oshdi.

Ushbu o'zgarishlar keyingi yuz yilliklarda Yevropaning harbiy madaniyatiga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

Manbalar:

1. Black, Jeremy. *European Warfare, 1494–1660*. Routledge, 2002.
2. Oman, Charles. *The Art of War in the Middle Ages*. Methuen & Co, 1924.
3. Parker, Geoffrey. *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*. Cambridge University Press, 1988.
4. "The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece" by Victor Davis Hanson
5. "The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800" by Geoffrey Parker
6. "Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies" by Jared Diamond
7. "The Encyclopedia of Medieval Warfare" edited by Gregory T. G. S.
8. "The Art of War in the Renaissance" by Stephen Turnbull
9. "Medieval Warfare: A History" by Maurice Keen
10. "The Oxford History of the British Army" edited by David Chandler
11. "A History of Warfare" by John Keegan